

*До разової спеціалізованої вченої ради
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ*

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора

Козича Ігоря Васильовича

на дисертацію Журка Даніїла Олександровича «Кримінальна відповідальність за умисне тяжке тілесне ушкодження за обтяжуючих обставин», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Обґрунтування теми дослідження. Підвищений ступінь суспільної небезпечності умисного тяжкого тілесного ушкодження з обтяжуючими обставинами полягає у спричиненні непоправної, часто незворотної шкоди найціннішому благу людини – її здоров'ю, а в багатьох випадках у створенні безпосередньої загрози або спричиненні смерті людини. Такі злочини нерідко вчиняються особливо небезпечними способами, що суттєво підвищує їх суспільну небезпеку та відрізняє від інших форм насильницьких посягань на здоров'я людини.

Умисні посягання на життя та здоров'я існують з моменту появи людства, а тому проблемні питання встановлення відповідальності за їх вчинення, кваліфікації та відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень були і залишаються предметом дослідження вчених-правників. При цьому науковцями аналізувались як окремі прояви кримінальної протиправної поведінки (діяння однієї особи чи групи осіб), так і злочинність проти здоров'я особи у цілому як стійке соціальне явище, яке являє собою систему деструктивної поведінки.

Обтяжуючі обставини суттєво підвищують ступінь суспільної небезпечності умисного тяжкого тілесного ушкодження і вимагають особливо ретельного юридичного оцінювання.

Кримінально-правовий захист здоров'я людини не залежить від будь-яких особистих характеристик потерпілого – його віку, статі, стану здоров'я, соціального чи будь-якого іншого становища, матеріального добробуту чи попередньої поведінки. Закон про кримінальну відповідальність однаково захищає життя і здоров'я як

законослухняного, сумлінного громадянина, так і особи, яка раніше вчиняла кримінальні правопорушення або має негативну соціальну характеристику.

Такий універсальний підхід впливає з конституційного принципу рівності всіх людей перед законом і судом та підтверджує гуманістичну спрямованість сучасного кримінального права України.

Умисне тяжке тілесне ушкодження є одним з поширених кримінальних правопорушень проти здоров'я особи. Проте, не дивлячись на достатню слідчу та судову практику застосування норми, передбаченої ч. 2 ст. 121 КК України, і на сьогоднішній день існують недоліки її застосування, які пояснюються передусім тим, що положення цієї норми містять чимало оціночних понять, є описовими та досить широкими за змістом, можуть видозмінюватись протягом часу.

Тому дослідження питання кримінальної відповідальності за умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене способом, що має характер особливого мучення, або вчинене групою осіб, а також з метою залякування потерпілого або інших осіб, чи з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості, або вчинене на замовлення, або таке, що спричинило смерть потерпілого, на фоні латентності окремих із зазначених обтяжуючих умисне тяжке тілесне ушкодження обставин та в умовах введеного в Україні воєнного стану є актуальним, має значення для науки кримінального права та практичної діяльності правоохоронних та судових органів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація Журка Д.О. виконана відповідно до пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30.04.2024 № 476; Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021; основних напрямів наукових досліджень Науково-дослідного інституту публічного права на 2020–2025 рр., теми наукового дослідження кафедри кримінального права та кримінології Дніпровського державного університету внутрішніх справ «Кримінально-правове та кримінологічне забезпечення протидії злочинності»

(реєстраційний номер 0123U105015); тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки на 2022–2026 роки, затвердженої наказом МОН України від 03.02.2022 № 109.

Тема дисертації затверджена Вченою радою Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (протокол від 30 листопада 2022 року № 3).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується достатньо вдалою та продуманою структурою дисертаційної роботи, логікою викладення матеріалу, належною джерельною базою, використанням загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, що дозволило достатньо повно виконати поставлені у роботі завдання. Про це, зокрема, свідчить аналіз загальних висновків дисертації.

Базовим інструментом пізнання виступив діалектичний метод, який дозволив здійснити аналіз законодавства та практики його застосування щодо кримінальної відповідальності за умисне тяжке тілесне ушкодження за обтяжуючих обставин через призму взаємозв'язку загального та одиничного, переходу від абстрактного до конкретного. Завдяки цьому методу автору вдалося всебічно охарактеризувати досліджуване правове явище, виокремити його сутнісні риси та з'ясувати місце досліджуваного інституту у загальній системі кримінального права.

Застосування історико-правового методу при дослідженні умисного тяжкого тілесного ушкодження за обтяжуючих обставин дозволило дослідити його еволюцію та простежити зміну підходів законодавця до визначення цієї норми під впливом соціально-політичних, правових тенденцій різних історичних епох.

Використання порівняльно-правового методу дозволило виявити ефективні моделі правового регулювання та охорони схожих суспільних відносин у зарубіжному законодавстві, сформулювати загальні пропозиції щодо адаптації успішних підходів до вітчизняних реалій.

Статистичний метод дослідження умисного тяжкого тілесного ушкодження за обтяжуючих обставин дозволив дослідити реальні тенденції застосування ч. 2 ст. 121 КК України шляхом кількісного аналізу судових рішень у цій частині.

Метод правового моделювання надав змогу не лише теоретично проаналізувати зміст досліджуваного інституту, а й розробити пропозиції щодо вдосконалення законодавства України.

Застосування зазначених та інших методів дозволило опрацювати значний масив літературних та нормативних джерел (293 найменування), а також надали можливість досягти фактичної мети дослідження та виконати у повному обсязі поставлені у ньому завдання.

Повнота викладу одержаних результатів, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. Основні результати дослідження Журка Д.О. оприлюднені у трьох наукових статтях, опублікованих у фахових періодичних виданнях, які на момент публікації були включені до Переліку наукових фахових видань України відповідно до вимог, встановлених МОН України. Це засвідчує відповідність публікаційної активності дисертанта критеріям апробації наукових результатів, визначених законодавством у сфері вищої освіти та наукової діяльності.

Крім того, положення та висновки, сформульовані у дисертації, пройшли апробацію у форматі наукового обговорення тез доповідей під час участі здобувача у двох наукових заходах міжнародного рівня.

Сформульовані у дисертації теоретичні положення, практичні висновки, законодавчі пропозиції та науково обґрунтовані рекомендації є результатом особистої науково-дослідної роботи автора. Вони базуються на всебічному аналізі нормативно-правових актів, актуальної судової практики, емпіричних даних, а також значного масиву сучасної наукової літератури, що дозволило досягти належної глибини теоретичного узагальнення та практичної релевантності зроблених висновків.

Результати наукового дослідження Журка Д.О. можуть бути використані у: правотворчості – для удосконалення кримінального та іншого законодавства у сфері охорони життя та здоров'я особи; правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у частині запобігання кримінальним правопорушенням проти життя та здоров'я особи; освітньому процесі – при

викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Актуальні проблеми кримінального законодавства», «Кримінально-правова кваліфікація» та відповідних їм спецкурсів; науково-дослідній роботі – при дослідженні питань ефективності кримінально-правових засобів запобігання кримінальним правопорушенням проти життя та здоров'я особи, розробці напрямів удосконалення чинного кримінального законодавства у цій сфері, а також у ході створення освітніх і науково-методичних матеріалів, зокрема, підручників, посібників та науково-практичних коментарів.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших комплексних монографічних досліджень, у якому розглянуто питання кримінальної відповідальності за умисне тяжке тілесне ушкодження за обтяжуючих обставин.

Окремі теоретичні положення, висновки і рекомендації дисертанта мають наукову новизну і практичну значимість, цілком достатні для роботи рівня дисертації на здобуття ступеня доктора філософії. Положення, які висуваються на захист, загалом вдало структуровані, є новими або містять значну частку новизни.

До найбільш важливих з них належать, зокрема, положення, презентовані вперше, удосконалені або які набули подальшого розвитку: виділені етапи криміналізації умисного тяжкого тілесного ушкодження за обтяжуючих обставин: I етап – відсутність у кримінальному законодавстві, чинному на території України, окремої кримінально-правової норми за умисне тяжке тілесне ушкодження (до 1903 р.); II етап – криміналізація умисного тяжкого тілесного ушкодження з виділенням обтяжуючих це діяння обставин у різних кримінально-правових нормах (1903-1922 р.); III етап – криміналізація умисного тяжкого тілесного ушкодження з обтяжуючими обставинами у одній кримінально-правовій нормі (1922 р. – теперішній час); запропоновано включити до обтяжуючих умисне тяжке тілесне ушкодження обставин його спричинення з мотивів соціальної нетерпимості; запропоновані розробка та впровадження у кримінальне законодавство України уніфікованої системи обтяжуючих обставин для умисних кримінальних правопорушень проти життя та

здоров'я особи; удосконалено обґрунтування доцільності закріплення у відповідній кримінально-правовій нормі такого виду тяжкого тілесного ушкодження як втрата людиною репродуктивної здатності замість каліцтва статевих органів; аргументовано недоцільність розмежування непоправного знівечення обличчя та інших частин тіла людини при визначенні видів тяжкого тілесного ушкодження, оскільки обличчя є частиною тіла людини; уніфікація термінології у сфері охорони життя та здоров'я особи і використання у кримінальному законодавстві єдиного терміну, який характеризує особливі фізичні, психологічні чи моральні страждання – особлива жорстокість; пропозиція виділення у ст. 121 КК України не тільки обтяжуючих, а й особливо обтяжуючих обставин, зокрема, таких як вчинення умисного тяжкого тілесного ушкодження зі складною формою співучасті.

Сукупність отриманих результатів свідчить про самостійний характер дослідження та його відповідність вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії. Крім того, на практичний результат наукової новизни проведеного дослідження вказує пропонована автором уточнена редакція ст. 121 КК України.

Оцінка змісту та оформлення дисертації. Дисертація Журка Д.О. викладена на 226 сторінках. Робота складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел (293 найменування на 29 сторінках) та додатків (на 5 сторінках).

Поданий Журком Д.О. у дослідженні матеріал побудований логічно і послідовно, оформлення дисертації відповідає встановленим Міністерством освіти і науки України вимогам. Робота написана українською мовою з правильним вживанням юридичної та спеціальної термінології. Стиль викладення матеріалу дослідження є науковим. Зміст дисертації відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності (081 «Право»).

Анотація (українською та англійською мовами) містить короткий опис дисертації, який характеризує основні питання, розглянуті у роботі, та надає можливості скласти уявлення щодо досягнутих результатів.

Під час вивчення дисертації та наукових публікацій здобувача фактів порушення академічної доброчесності не виявлено.

Дискусійні положення дисертації. У цілому високо оцінюючи рівень дисертаційного дослідження Журка Даніїла Олександровича, зверну увагу на окремі дискусійні моменти і висловлю деякі зауваження та побажання:

1. У роботі автор обґрунтовує необхідність розробки та впровадження у кримінальне законодавство України уніфікованої системи обтяжуючих обставин для умисних кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи. Проголошення такої системи як спільної для всієї групи умисних посягань на життя та здоров'я особи логічно передбачає наскрізні (єдині) обтяжуючі ознаки, застосовні у межах низки статей (зокрема, ст. ст. 115, 121, 122, 126, 127, 129 КК України). Разом з тим конкретні нормативні пропозиції автора стосуються перегляду лише ст. 121 КК України, тоді як неузгодженості між суміжними нормами, на які він сам слушно звертає увагу (приміром, різне окреслення кола осіб, щодо яких спрямоване залякування, у ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 122 та ч. 2 ст. 126 КК України), залишаються поза межами запропонованих змін. З огляду на це матеріали дисертації не містять бачення автора щодо структурної форми та порядку закріплення цієї системи (окрема норма Загальної частини, уніфікована стаття, наскрізні кваліфікуючі ознаки тощо), що бажано було б почути під час захисту.

2. Журком Д.О. обґрунтовується доцільність закріплення у відповідній кримінально-правовій нормі такого виду тяжкого тілесного ушкодження як втрата людиною репродуктивної здатності замість каліцтва статевих органів. Проте каліцтво статевих органів як вид тяжкого тілесного ушкодження було закріплене у КК України з метою реалізації Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011 р. (зміни внесені до КК України Законом України від 06.12.2017 р.). При цьому поняття «каліцтво статевих органів» і «втрата репродуктивної здатності» не є тотожними за обсягом. За такого підходу запропонована автором заміна ознаки здатна вивести за межі переліку видів тяжкого тілесного ушкодження ті прояви каліцтва статевих

органів, які не потягли втрати репродуктивної здатності, що не повною мірою узгоджується з міжнародними зобов'язаннями України. Бажано почути під час захисту позицію автора щодо співвідношення положень вказаної Конвенції та пропонованих ним змін, а також щодо збереження гарантованого нею рівня кримінально-правової охорони.

3. Здобувач констатує, що спеціальні норми КК України, які встановлюють відповідальність за спричинення умисного тяжкого тілесного ушкодження, не враховують обтяжуючі обставини, вказані у ч. 2 ст. 121 КК України, і, відповідно, не визначають їх вплив на ступінь тяжкості кримінальних правопорушень, передбачених цими нормами. Утім у роботі не конкретизовано ані переліку спеціальних норм, яких мала б стосуватися ця пропозиція, ані способу врахування обтяжуючих обставин у них (шляхом доповнення відповідних статей власними кваліфікуючими ознаками чи через відсильні приписи до ст. 121 КК України), а також не оцінено ризику подвійної кваліфікації та розбалансування системи диференціації відповідальності в Особливій частині. Вбачається доцільним озвучити бачення автора щодо механізму реалізації цієї пропозиції та необхідності врахування обтяжуючих умисне тяжке тілесне ушкодження обставин при криміналізації цього діяння у спеціальних нормах КК України.

4. Дисертант пропонує виділити у ст. 121 КК України не тільки обтяжуючі, а й особливо обтяжуючі обставини, зокрема, такі як вчинення умисного тяжкого тілесного ушкодження зі складною формою співучасті. При цьому автор слушно наголошує на потребі диференціації кримінальної відповідальності залежно від виду співучасті (група осіб, група осіб за попередньою змовою, організована група, злочинна організація), позаяк їх ототожнення позбавляє суди можливості уніфіковано визначати вид та розміри покарання співучасників. Однак у авторській редакції ст. 121 КК України вчинення діяння групою осіб та за попередньою змовою групою осіб віднесено до обтяжуючих обставин (ч. 2), а вчинення організованою групою чи злочинною організацією — до особливо обтяжуючих (ч. 3). Тим самим у межах кожної із частин автор знову об'єднує різні за ступенем суспільної небезпечності види

співучасті, відтворюючи саме той недиференційований підхід, який він критикує, і не досягаючи проголошеної ним мети диференціації. Бажано, щоб автор пояснив, чому обраний ним поділ забезпечує належну диференціацію відповідальності співучасників з урахуванням ступеня суспільної небезпечності кожного виду співучасті.

5. У запропонованій редакції ст. 121 КК України автор відносить вчинення умисного тяжкого тілесного ушкодження з корисливих мотивів до обтяжуючих обставин (ч. 2), а вчинення на замовлення — до особливо обтяжуючих обставин (ч. 3). Водночас у підрозділі 2.6 дисертації здобувач обґрунтовано зазначає, що виконавець замовлення, як правило, діє саме з корисливих мотивів, а корисливий мотив при вчиненні діяння на замовлення полягає в одержанні винагороди від замовника. За такого підходу типова ситуація — спричинення тяжкого тілесного ушкодження виконавцем на замовлення за винагороду — одночасно охоплюється ознакою корисливих мотивів (ч. 2) і ознакою вчинення на замовлення (ч. 3). Проте робота не містить правила подолання цієї конкуренції кримінально-правових норм і не роз'яснює, за якою частиною ст. 121 КК України належить кваліфікувати вчинене у наведеному випадку. Доцільно, щоб автор під час захисту виклав відповідне правило кваліфікації та обґрунтував розмежування корисливого мотиву і замовлення як самостійних кваліфікуючих ознак різного ступеня суспільної небезпечності.

6. Заслугує на окрему увагу пропонована автором система санкцій ст. 121 КК України: позбавлення волі на строк від чотирьох до шести років (ч. 1), від шести до восьми років (ч. 2) та від восьми до десяти років (ч. 3). Разом з тим у такий спосіб мінімальну межу санкції за основний склад знижено з передбачених чинним законом п'яти до чотирьох років, а максимальну — з восьми до шести років позбавлення волі, тобто загальний рівень кримінально-правової репресії за основний склад пом'якшується. Таке пом'якшення у роботі спеціально не обґрунтоване і певною мірою не узгоджується із задекларованим у дисертації підвищеним ступенем суспільної небезпечності досліджуваного діяння та з урахуванням умов воєнного стану в Україні. Крім того, обрані автором вузькі межі санкцій (по два роки у кожній

частині) істотно звужують можливості суду щодо індивідуалізації покарання, що потребує додаткового пояснення з огляду на наведену самим автором критику практики застосування ст. 69 КК України. Бажано почути позицію автора щодо обґрунтування зниження нижньої межі санкції основного складу та узгодження обраних меж санкцій із завданням індивідуалізації покарання.

Разом із тим, висловлені у процесі рецензування зауваження та рекомендації мають переважно дискусійний характер. Вони не впливають на загальну високу оцінку роботи та не зменшують її значущості для сучасної науки та практики. Навпаки, наявність фахової дискусії навколо окремих положень свідчить про актуальність і складність обраної проблематики.

Дисертація справляє цілісне та позитивне враження як за рівнем теоретичного опрацювання, так і за логікою викладення матеріалу. Автор демонструє вміння працювати з нормативно-правовими актами, судовою практикою та доктринальними джерелами. Окремі спірні позиції не зменшують значущості отриманих результатів, а лише підкреслюють багатовимірність досліджуваного інституту. Порухені питання мають концептуальний характер і об'єктивно допускають різні підходи до їх вирішення.

Робота є завершеним, самостійним і змістовним дослідженням, що робить вагомий внесок у сучасну кримінально-правову доктрину та має практичне значення для вдосконалення правозастосовної діяльності.

Загальний висновок. Дисертація Журка Данііла Олександровича на тему «Кримінальна відповідальність за умисне тяжке тілесне ушкодження за обтяжуючих обставин» відповідає спеціальності 081 «Право». Обрана тема розкрита достатньо повно й всебічно, зміст роботи поданий послідовно й логічно структуровано. Дисертація є завершеною кваліфікаційною працею, яка містить нові науково обґрунтовані результати, що у сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має істотне значення для науки кримінального права та практики застосування кримінального законодавства.

Ігор КОЗІЧ